

ПІДСТАВИ ЛІКВІДАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

GROUNDS FOR LIQUIDATION OF BUSINESS LEGAL ENTITIES

Стратюк О.М., аспірантка кафедри цивільного права

Навчально-науковий юридичний інститут

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття присвячена дослідженню правового регулювання підстав ліквідації підприємницьких юридичних осіб. Визначено, що ліквідація може здійснюватися у добровільному і примусовому порядку залежно від підстав її проведення. Доведено, що добровільні та примусові підстави є загальними підставами ліквідації юридичних осіб, що зумовлюють їх припинення через умови, які визначені законом та/або установчими документами. Встановлено, що законодавством про правовий статус окремих організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб визначено загальні добровільні підстави ліквідації юридичних осіб із застосуванням відсилочної норми про інші підстави та умови ліквідації до інших законів.

Аргументовано, що нова редакція Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», яка не містить підстав примусової ліквідації юридичної особи є правильною, оскільки спеціальні умови (підстави) мають визначатися законами залежно від організаційно-правової форми юридичної особи і виду її діяльності та установчими документами. При цьому саме суд, а не орган державної реєстрації, приймає рішення про примусову ліквідацію юридичної особи.

Запропоновано класифікацію підстав ліквідації юридичних осіб за такими критеріями, як: залежно від органу, який прийняв рішення про ліквідацію; залежно від умов застосування. Доведено, що позитивною схожістю правового регулювання європейського та вітчизняного законодавства є те, що можливість прийняття рішення про припинення товариства надана тільки зборам учасників, як вищого органу управління у товаристві, та суду (реєстраційному суду).

Ключові слова: добровільна ліквідація, примусова ліквідація, загальні підстави, спеціальні підстави, підприємницька юридична особа, рішення загальних зборів учасників, рішення суду.

The article investigates the legal regulation of grounds liquidation of business entities. It is determined that liquidation can be carried out voluntarily and compulsorily depending on the grounds for its implementation. It has been proved that voluntary and coercive grounds are general grounds for liquidation of legal entities, which cause their termination due to the conditions specified by law and / or constituent documents. It is established that the legislation on the legal status of certain organizational and legal forms of business legal entities defines the general voluntary grounds for liquidation of legal entities with the application of the reference rule on other grounds and conditions of liquidation to other laws.

Argued that the new wording of the Law of Ukraine "On state registration of legal entities, individual entrepreneurs and community groups," which contains no grounds forced liquidation of the legal entity is correct, since special conditions (base) to be determined by the laws, depending on the legal form of legal person and type of its activity and constituent documents. Thus the court, instead of body of the state registration, makes the decision on compulsory liquidation of the legal entity.

The classification of the grounds for liquidation of legal entities according to such criteria as: depending on the body that made the decision on liquidation; depending on the conditions of use. It is proved that the positive similarity of the legal regulation of European and domestic legislation is that the possibility of deciding to terminate the company is provided only to the meeting of participants, as the highest governing body in the company, and the court (registration court).

Key words: voluntary liquidation, compulsory liquidation, general grounds, special grounds, entrepreneurial legal entity, decision of the general meeting of participants, court decision.

Ліквідація є одним із наслідків припинення юридичної особи, що не зумовлює ні відновлення діяльності цієї організації, ні створення нових суб'єктів права. Ця форма припинення юридичної особи передбачає порядок оцінки та продажу її майна з метою задоволення всіх вимог кредиторів на момент здійснення ліквідації та розподілу ліквідаційної маси, що залишилася, між учасниками юридичної особи.

Таким чином, ліквідація юридичної особи є фінальною стадією існування юридичної особи. В першу чергу ця процедура передбачає підстави для її проведення в добровільному й примусовому порядку за рішеннями засновників і компетентних державних органів [4, с. 123]. У добровільному порядку юридична особа ліквідується за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на те установчими документами. Типовими підставами добровільної ліквідації є недоцільність подальшого існування юридичної особи, закінчення строку, на який вона було створена, досягнення або, навпаки, принципова недосяжність статутних цілей організації. Примусова ліквідація проводиться за рішенням суду у випадках, коли діяльність юридичної особи здійснюється без відповідного дозволу (ліцензії), або така діяльність прямо заборонена законом, або пов'язана з неодноразовими або грубими порушеннями законодавства [2, с. 123]. І добровільні, і примусові підстави є загальними підставами ліквідації юридичних осіб, що зумовлюють їх припинення через умови, які визначені законом та/або установчими документами.

Відповідно до ч. 1 ст. 110 ЦК України юридична особа ліквідується 1) за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами; 2) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади; 3) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, - за позовом відповідного органу державної влади [17]. Вказані підстави ліквідації є загальними (добровільними та примусовими) і притаманними для всіх юридичних осіб - як підприємницьких, так й непідприємницьких.

Щодо підприємницьких юридичних осіб, то загальні підстави їх ліквідації передбачені й спеціальними законами. Так, у ст. 88 Закону України «Про акціонерні товариства» [8] дублюються положення кодифікованого акта і зазначається, що добровільна ліквідація акціонерного товариства здійснюється за рішенням загальних зборів, у тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який товариство створювалося, або після досягнення мети, з якою воно створювалося, у порядку, передбаченому ЦК України та іншими актами законодавства, з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом. Інші підстави та порядок ліквідації товариства визначаються законодавством. Згідно ч. 2 ст. 48 Закону України «Про товариства з обме-

женою та додатковою відповідальністю» [13] добровільне припинення товариства здійснюється за рішенням загальних зборів учасників у порядку, встановленому цим Законом, з дотриманням вимог, встановлених законодавством. Інші підстави та порядок припинення товариства встановлюються законом. У ст. 29 Закону України «Про кооперацію» [12] зазначено тільки, що кооператив ліквідується за рішенням загальних зборів членів кооперативу або зборів уповноважених і за рішенням суду. *З наведеного випливає, що законодавством про правовий статус окремих організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб визначено загальні добровільні підстави ліквідації юридичних осіб із застосуванням відсилочної норми про інші підстави та умови ліквідації до інших законів.*

Для прикладу, якщо звернути увагу на акціонерні товариства за видом діяльності, то у ст. 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [9] визначено, що банк може бути ліквідований 1) за рішенням власників банку; 2) у разі відкликання Національним банком України банківської ліцензії з власної ініціативи або за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Національний банк України має право відкликати банківську ліцензію з власної ініціативи у разі, якщо: 1) виявлено, що документи, надані для отримання банківської ліцензії, містять недостовірну інформацію; 2) банк не виконав жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії; 3) встановлено систематичне порушення банком законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Згідно ст. 39 Закону України «Про інститути спільного інвестування» [11] корпоративний фонд ліквідується в обов'язковому порядку, якщо 1) внаслідок викупу акцій корпоративного фонду вартість його активів стала меншою, ніж встановлений цим Законом мінімальний розмір статутного капіталу корпоративного фонду; 2) закінчився строк діяльності корпоративного фонду (для строкового корпоративного фонду); 3) проспекти емісії акцій корпоративного фонду, випущених з метою спільного інвестування, не зареєстровано протягом одного року з дня внесення відомостей про корпоративний фонд до Реєстру; 4) протягом одного місяця після закінчення дії договору з компанією з управління активами та/або зберігачем активів корпоративного фонду строк дії такого договору не продовжено або не укладено договір з іншою компанією з управління активами та/або зберігачем активів корпоративного фонду; 5) анульовано ліцензію, видану компанії з управління активами на провадження діяльності з управління активами інституційних інвесторів, та не укладено протягом 30 робочих днів договір з іншою компанією з управління активами; 6) анульовано ліцензію, видану зберігачу активів корпоративного фонду на провадження депозитарної діяльності зберігача цінних паперів, та не укладено протягом 30 робочих днів договір з іншим зберігачем активів інституту спільного інвестування; 7) в інших випадках, передбачених законом. При цьому у Законі зазначено, що за наявності однієї з вказаних умов рішення про ліквідацію корпоративного фонду приймається загальними зборами або судом залежно від першочерговості ініціативи того чи іншого органу.

Таким чином, загальні підстави ліквідації юридичних осіб закріплені на кодифікованому рівні з деталізацією умов їх виникнення у спеціальних законах про окремі види підприємницьких юридичних осіб. Добровільними підставами є рішення учасників або органу підприємницької юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а примусовими – рішення суду про ліквідацію юридичної особи за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади. Умови прийняття

таких рішень у добровільному чи обов'язковому порядку визначаються установчими документами та законом.

З приводу закріплення у законодавстві норми про те, що примусова ліквідація юридичної особи може здійснюватися тільки на підставі рішення суду і не може здійснюватися на підставі рішення іншого органу державної влади, на думку О. М. Скоропис, дає можливість юридичній особі захищати свої інтереси, керуючись основними принципами судочинства, передбаченими ст. 129 Конституції України і актами процесуального законодавства [15, с. 16]. Погоджуючись з позицією автора, вважаємо, що примусова ліквідація юридичної особи, що не пов'язана з процедурою банкрутства, тільки на підставі рішення суду й тільки у випадках, визначених законом, є виправданою з позиції дотримання принципів правової визначеності та законності.

Разом із тим Л. Дорошенко зазначає, що основний обсяг у загальній кількості справ у сфері припинення юридичної особи складають справи щодо визнання неправими дій органів державної реєстрації з внесення до Єдиного державного реєстру запису про припинення юридичної особи та скасування цієї реєстраційної дії, а також справи, ініційовані припинення за якими відбулось за дії старої редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [3, с. 66]. Л. Д. Руденко зазначає, що у Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», до його нової редакції від 01.01.2016 року, було встановлено чіткий перелік підстав примусової ліквідації юридичних осіб. На думку вченого, хоча цей перелік підстав не був вичерпний і містив оціночні поняття, але виключення такого переліку створило певний правовий вакуум щодо підстав примусової ліквідації [14, с. 211]. Відповідно до ч. 2 ст. 38 старої редакції Закону, підставами для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язане з банкрутством юридичної особи були: визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом; провадження нею діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом; невідповідність мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи вимогам закону; неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону та ін. [10]. Нова ж редакція Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» не визначає підстав примусової ліквідації за рішенням суду [14, с. 210].

Звичайно, в правозастосовній практиці такий підхід можливо й викликав ряд заперечень у юристів - практиків, адже приблизний перелік підстав примусової ліквідації юридичних осіб був зручним для їх визначення і застосування. Втім варто не погодитися з позицією вчених, що відсутність цих підстав є значним упущенням нової редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», адже, по-перше, перелік підстав примусової ліквідації юридичних осіб не був вичерпним; по-друге, спеціальні умови (підстави) мають визначатися спеціальним законодавством залежно від організаційно-правової форми юридичної особи та виду її діяльності та установчими документами; по-третє, саме суд, а не інший орган державної влади, приймає рішення про примусову ліквідацію юридичної особи, що відповідає доцільності регламентування підстав примусової ліквідації підприємницьких юридичних осіб на рівні закону і установчих документів та прийняття рішення судом.

Водночас у нормах законів про правовий статус деяких підприємницьких юридичних осіб визначено спеціальні підстави, які, тим не менш, хоча й передбачають примусову ліквідацію, але не зобов'язують до її проведення за умови усунення цих підстав. Для прикладу, у ст. 23 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [13] зазначено, що у разі смерті або припинення учасника товариства, частка якого у статутному капіталі товариства становить більше 50 відсотків, та якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, спадкоємці (правонаступники) такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону, товариство може приймати рішення, пов'язані з ліквідацією товариства, без врахування голосів цього учасника.

Доволі неоднозначно сформульовані й нормативні положення про припинення повних та командитних товариств. У ст. 132 ЦК України [17] зазначено, що повне товариство ліквідується й у разі, якщо в товаристві залишається один учасник, який має право протягом шести місяців з моменту, коли він став єдиним учасником товариства, перетворити таке товариство в інше господарське товариство. У разі виходу учасника з повного товариства, виключення одного з його учасників із товариства, смерті учасника товариства, ліквідації юридичної особи - учасника товариства або звернення кредитором одного з учасників стягнення на частину майна, пропорційну його частці у складеному капіталі, товариство може продовжити свою діяльність, якщо це передбачено засновницьким договором товариства чи домовленістю між учасниками, що залишаються. У ст. 139 ЦК України [17] зазначено, що командитне товариство ліквідується при вибутті усіх вкладників. Повні учасники мають право у разі вибуття всіх вкладників перетворити командитне товариство у повне товариство.

К. І. Апанасенко стосовно цього питання висловлює думку, що ліквідація господарських товариств у таких випадках відбувається за рішенням суду; мають місце підстави вимушеної ліквідації господарських організацій, коли в силу вимог закону останні повинні самоліквідуватись [1, с. 175]. Звичайно, варто погодитися з думкою автора про те, що у разі відсутності будь-яких дій з боку товариства вимушена ліквідація матиме місце на підставі рішення суду. Втім огляд нормативних положень дає підстави для висновку, що за наявності визначених законом підстав ліквідація господарського товариства повинна здійснитися, але в той же час пропонується законодавча альтернатива прийняти інше рішення – про продовження діяльності товариства, про реорганізацію товариства, про вступ до товариства нового учасника (вкладника) тощо. При цьому так звана «вимушена ліквідація» може відбуватися як в добровільному порядку на підставі рішення зборів учасників товариства, так і в примусовому порядку на підставі рішення суду за позовом учасників товариства чи органів державної влади.

Таким чином, приходимо до висновку, що на основі аналізу вітчизняного законодавства підстави ліквідації підприємницької юридичної особи можна поділити за декількома критеріями: - залежно від органу, який прийняв рішення про ліквідацію – підстави добровільної і примусової ліквідації; - залежно від умов застосування – загальні та спеціальні підстави ліквідації. При цьому умови ліквідації підприємницьких юридичних осіб, що зумовлюють застосування підстав ліквідації, визначені на кодифікованому, законодавчому та локальному рівні.

Водночас варто провести аналіз підстав ліквідації підприємницьких юридичних осіб, визначених іноземним законодавством про юридичних осіб. Зокрема, приписи КТТ Польщі визначають наступні причини припинення акціонерного товариства: 1) причини, які передбачені у статуті (наприклад, закінчення часу, реалізація визначеного заходу),

2) рішення учасників про припинення товариства або про перенесення місцезнаходження товариства за кордон, 3) визнання товариства неплатоспроможним (банкрутом), 4) рішення реєстрового суду, яке виноситься у разі наявності кваліфікованих засновницьких недоліків до 5 років від реєстрації товариства, тобто визнання недійсності товариства [7, с. 126]. Відповідно до ст. 270 КТТ підстави припинення діяльності товариства з обмеженою відповідальністю є схожими до підстав припинення акціонерних товариств. При цьому припинення діяльності товариства може бути наслідком: 1) рішення суду винесеного на вимогу учасника або члена органу товариства, якщо досягнення мети товариства є неможливим або якщо виникли інші поважні причини або також на вимогу визначеного в спеціальному законі державного органу, якщо діяльність товариства порушує право або загрожує публічному порядку (ст. 271 КТТ); 2) рішення реєстраційного суду про припинення діяльності товариства з обмеженою відповідальністю у випадках, визначених законом [7, с. 105]. Припинення повного товариства зумовлюється підставами, які передбачені у договорі товариства, одностайним рішенням усіх учасників, визнанням товариства неплатоспроможним (банкрутом), смертю учасника або визнання його неплатоспроможності (банкрутства), розірванням договору учасником або кредитором учасника, постановою (рішенням) суду, яка вступила (яке вступило) в законну силу (ст. 58 КТТ). Причини припинення товариства, які передбачені засновницьким договором товариства та які стосуються конкретного учасника мають факультативний (необов'язковий) характер; незважаючи на їх наявність, товариство може далі продовжувати свою діяльність, якщо учасники приймуть відповідне рішення (ст. 59, 60, 64 КТТ) [7, с. 80].

Відповідно до норм австрійського законодавства можна визначити такий перелік підстав припинення діяльності АТ і ТОВ: закінчення строку, на який створювалося товариство; рішення загальних зборів акціонерів, прийняте кваліфікованою більшістю голосів; банкрутство товариства. Серед інших підстав припинення діяльності АТ можна назвати анулювання реєстрації у зв'язку з недійсністю статуту (§ 216 AktG) або реорганізацією, наприклад, поглинання чи поділ [6, с. 57]. У статуті допускається закріплення додаткових підстав для припинення товариства [6, с. 85]. Відкрите товариство припиняє свою діяльність через такі підстави: 1) досягнення мети, задля якої воно було створене; 2) прийняття відповідного рішення учасниками товариства; 3) відкриття провадження щодо продажу майна товариства за аукціону або прийняття рішення суду щодо припинення процедури банкрутства за відсутності майна, яке б покривало борги товариства; 4) відкриття провадження щодо продажу майна учасника з аукціону або прийняття рішення суду щодо припинення процедури банкрутства за відсутності майна, яке б покривало борги учасника; 5) смерть одного з учасників, якщо інше не впливає із засновницького договору товариства; 6) прийняття відповідного судового рішення щодо припинення діяльності (§ 131 UGB) [6, с. 95 – 96]. Командитне товариство припиняє свою діяльність у випадку вибуття зі складу КТ усіх командитів або учасників з повною відповідальністю. Якщо в КТ залишаються лише два і більше комплементарних учасники, то таке товариство перетворюється на відкрите товариство [6, с. 101].

Отже, як впливає з наведених вище нормативних положень законодавства окремих країн Європи, підстави та умови припинення підприємницьких юридичних осіб визначаються законом і установчими документами для кожного виду товариства. При цьому позитивною схожістю правового регулювання іноземного та вітчизняного законодавства є те, що можливість прийняття рішення про припинення товариства надана тільки збором учасників, як вищого органу управління у товаристві, та суду (реєстраційному суду).

ЛІТЕРАТУРА

1. Апанасенко К. І. До питання про примусову ліквідацію господарських організацій за рішенням суду. *«Молодий вчений»*. 2014. № 8 (11). С. 172 – 178.
2. Гражданское право. Учебник. Часть I. Издание 3-е, перераб. и дополн. Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. М.:ПРОСПЕКТ, 1998. 632 с.
3. Дорошенко Л. Стан та перспективи розвитку законодавства про ліквідацію юридичної особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 64 – 68.
4. Жеков Д. В. До питання про підстави ліквідації юридичної особи та їх класифікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. Випуск 28. Том 1. 2014. С. 121 – 124.
5. Зеліско А. В. Підстави ліквідації споживчих товариств. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Вип. XVIII. Івано-Франківськ, 2007. С. 85 – 90.
6. Корпоративне право Австрії та України: монографія. Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Вікторія Робертсон [та ін.]; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2015. 250 с.
7. Корпоративне право Польщі та України: монографія. Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Гербет Анджей [та ін.]; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 375 с.
8. Про акціонерні товариства: Закон України № 514-VI від 17 вересня 2008 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
9. Про банки і банківську діяльність: Закон України № 2121-III від 07. 12. 2000 р. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001, № 5-6, ст. 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
10. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України № 755-IV від 15. 05. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, № 31-32, ст. 263. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/755-15/page>
11. Про інститути спільного інвестування: Закон України № 5080-VI від 05. 07. 2012 р. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2013, № 29, ст. 337. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>
12. Про кооперацію: Закон України № 1087-IV від 10. 07. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2004, № 5, Ст. 35. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>
13. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України № 2275-VIII від 6 лютого 2018 року. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2018, № 13, ст. 69. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>
14. Руденко Л. Д., Маслак О. В. До питання про примусову ліквідацію суб'єкта господарювання за рішенням суду. Міжгалузеві зв'язки цивільного, господарського та трудового права: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції). м. Кривий Ріг, 28 вересня 2017 року: у 2-х ч. - Кривий Ріг: ДЮІ МВС України. 2017. Ч.1. С. 208 – 213. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/63751>
15. Скоропис О. М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. 2010. 20 с.
16. Фесюра М. Ліквідація, реорганізація, банкрутство підприємства, установи, організації в сучасний період: поняття та юридична сутність. *Публічне право*. № 1 (9). 2013. С. 310 – 317.
17. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16. 01. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>